

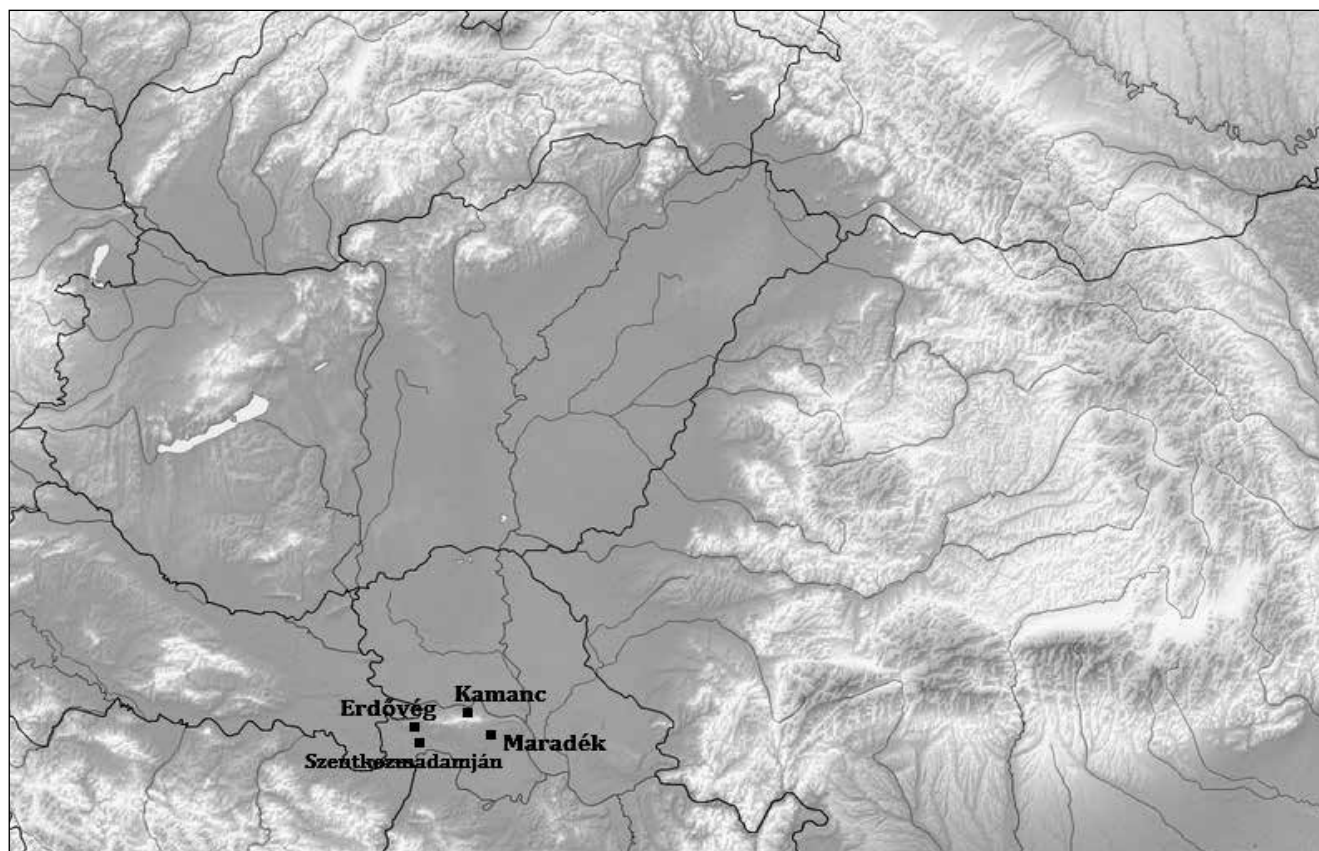
Elfeledett Szent István-szobor a Délvidéken

*Beszámoló márciusi szerémségi és valkósági látogatásunkról I.
(Kamanc, Maradék, Kozmadamján, Erdővég)*

A Magyar Patrióták Közösségének az ötfős küldöttsége március 6. és 8. között a Délvidéken, azon belül is a szerbiai Szerémségben és a horvátországi Valkóságban tett látogatást. Utunk elsődleges célja az volt, hogy eljuttassuk a maradéki református gyülekezethez a falu magyar óvodája, valamint leendő iskolája és szóránypontja javára összegyűjtött adományokat (erről bővebben itt olvashat: <http://www.magyarpatriotak.hu/celba-ertek-adomanyaink/>). Ennek során meglátogattuk a magyarok által lakott településeket, megtekintettük és dokumentáltuk a tájegység jelentős magyar emlékeit az a céllal, hogy Szerémet és Valkót megmaradt magyar közösségeikkel, valamint az itt található

felbecsülhetetlen, sokszor kevésbé ismert nemzeti értékeinkkel egyetemben visszahozzuk a köztudatba.

Látogatásunk első állomása az újvidéki agglomerációhoz tartozó, a Tarcál-hegység Duna felé ereszkedő lankáin fekvő **Kamanc** (Sremska Kamenica) volt, ahol megtekintettük az 1811-ben késő barokk stílusban (gróf Marczibányi Márton) jóvoltából épült katolikus Szent Kereszt-templomot. Épp a horvát nyelvű szentmise kezdetekor érkeztünk, és itt először testközelben találkoztunk azzal a problémakörrel, amely egész utunk során végigkísért bennünket: a magyar misézés ügyével, amely egyaránt égető kérdés mind a vidék Szerbiához, mind Horvátországhoz tar-



Az általunk bejárt települések elhelyezkedése térképen

tozó részén. A Szerémség katolikus magyarjai templomaikban kizárólag horvátul kénytelenek hallgatni Isten igéjét, még olyan helységekben is, amelyek (mint a kamanci) a magyar kulturális örökséghez tartoznak, és magyar lakossággal is rendelkeznek. A 2002. évi népszámlálás adatai szerint Kamancon ugyanis 256-an vallották magukat magyarnak, ami szerémségi viszonylatban jelentős szórványnak számít.

A Kamanc történelmében mély nyomokat hagyó Marczibányi család 1758-ban vásárolta meg a környező uradalmat, 1793-ban épített kastélyuk értékes műemlék. Marczibányi Márton mintagazdaságát gróf Széchenyi István is meglátogatta 1830-as utazásai során, és elismerően írt róla naplójában. A Marczibányi-birtok 1858-ban házasság révén a Karátsonyi család tulajdonába került, és egészen 1918-ig a kezén maradt. A Szent Kereszt-templomban található gróf Karátsonyi Guidó (1817–1885) királyi kamarás és titkos tanácsos feleségének, Karátsonyi (szül. Marczibányi) Mária úrhölgynek a latin feliratos síremléke. A templom tornyát (amelyben az I. világháború előtt négy különböző nagyságú harang lakott) a bejárat felett a Marczibányi család vörös márványból faragott címere (kardot tartó medve) díszíti.

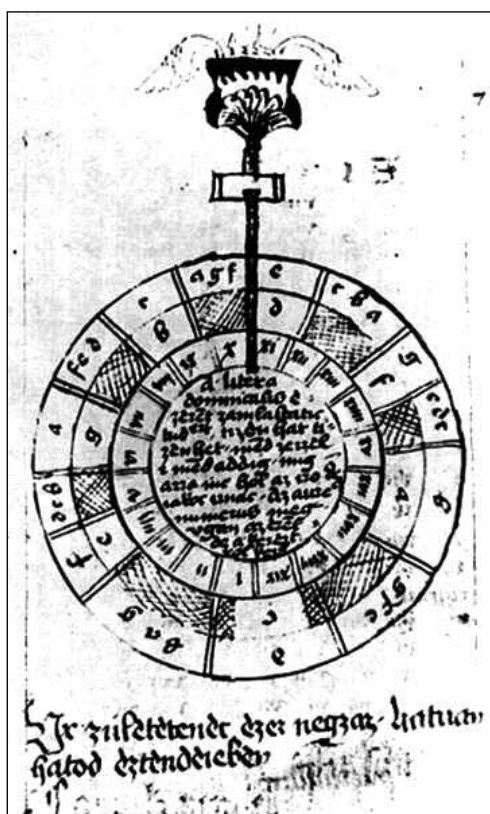


A kamanci római katolikus
Szent Kereszt-templom

Ám Kamanc nem kizárólag és nem is elsősorban a Marczibányi-örökség miatt fontos számunkra. Ez a város a magyar kultúrtér egyik jelentős helyszíne. Itt tevékenykedett a XV. században két huszita prédikátor, Bálint és Tamás,

akiknek sem születési, sem elhalálozási helyét és dátumát nem tudjuk, ám egyértelmű, hogy életük legjelentősebb mozzanatai Kamanchoz kötődnek. Nekik köszönhetjük a Szentírás első magyar fordítását. Kamanc a XV. században szőlészete révén egyre gyarapodó és gazdag kultúrájú mezőváros volt, ahol a két prédikátor teljes mértékben ki tudta bontakoztatni tevékenységét. Igehirdetéseik során legfontosabb célként az egyházi szervezet megreformálását jelölték meg, ami a bibliafordítást is magában foglalta, ám működésüket sem a királyi hatalom, sem a római egyházvezetőség nem nézte jó szemmel. A boszniai bogumilok ellen megedződött Marchiai Jakab vezetésével inkvizitorokat küldtek a Szerémségbe. Az inkvizítorok a kamanci prédikátorok tanításait eretnekségnek minősítették, és máglyahalálra ítélték őket. Sorsukat csak úgy tudták elkerülni, hogy 1439-ben Moldvába menekültek. A Szentírás magyarra fordítását, amely a köztudatban elsősorban huszita biblia néven maradt meg, Kamancon kezdték 1430 táján, és feltehetően 1441-ben fejezték be a moldvai Tatroson, tehát nagyjából másfél évszázaddal a vizsolyi biblia megjelenése előtt. Ezért nem túlzás azt állítani, hogy a kamanci biblia és a vizsolyi biblia egyaránt nagy jelentőségű a magyar kultúra számára. Sajnos nem maradt fenn teljes egészében a két kamanci prédikátor műve, de a vidék korabeli nyelvezetét is megőrző bibliafordítás egyes részleteit a Bécsi kódex (1440 körül), a Münchener kódex (1466) és az Apocryphus-kódex (a XV. század vége) lapjai fenntartották.

Szót kell ejtenünk továbbá a magyar misék ügyét és a bibliafordítást támogató város huszita tanokat követő plébánosáról, Kamanci Balázsról, aki szintén az inkvizíció elől volt kénytelen elmenekülni szülővárosából. Kamanc szülőte továbbá Szerémi György, akinek a magyar irodalom és történelemtudomány számára is fontos *Magyarország romlásáról* c. nyers, magyaros latinsággal írott emlékiratszerű művet köszönhetjük, amelyben a kor fontos eseményeit visszaemlékezései alapján örökítette meg az utókor számára. 1456-tal, azaz Hunyadi János halálától kezdődik, aztán elmeséli Hunyadi László tragikus történetét, Mátyás király uralkodását, végül művét Buda 1541-ben történt török kézre jutásával zárja.



Részlet a huszita bibliából

Már este volt, amikor Ürög érintésével **Maradék** határába érkeztünk, ahol kellemetlen látvány fogadott bennünket: megsérülve találtuk a kétnyelvű közúti jelzőtáblát, amely Satrinca felé jelzi a lefordulást. Az ütés éppen a magyar feliratot érte.



Megrongált kétnyelvű tábla
Maradék határában

A Tarcal-hegy alján fekvő Maradék középkori település (első okleveles említése 1498-ból maradt fenn), lakossága osztozott a középkori sze-

rémségi magyarság sorsában – teljesen elpusztult a török hódoltság alatt, helyükre szerbek érkeztek, majd újra magyarok telepedtek meg itt.



Hagyományos településkép Maradékon

Annak következtében, hogy az 1868-as magyar–horvát kiegyezéssel Szerém vármegye a horvát–szlavón társország része lett, az egész térség a Diakóvári egyházmegyéhez tartozott, amely erőteljes horvátosító politikát folytatott a szerémségi magyarsággal szemben. Josip Juraj Strossmayer püspök a hívek többszöri kérése ellenére sem volt hajlandó magyar papot küldeni a faluba, ezért Maradék öntudatosabb magyar lakosai a református egyházhoz fordultak. Elsőként 1894-ben a szomszédos Beskán (Beška) felkeresték az ott vendégeskedő református püspököt azzal a kéréssel, hogy engedélyezze a beskai lelkésznek az időnkénti magyar nyelvű „beszolgálat”, ám a püspök nem kívánt a katolikus egyház belügyeibe beleavatkozni, ezért elutasította őket. 1898-ban azonban Strossmayer püspök újabb magyarellenes intézkedései miatt először 24 katolikus család, majd még 70 személy tért át a református vallásra. Ugyanabban az évben, pontosabban 1898 őszén a maradékiak imaház építésébe kezdtek. A felépült imaházban a gyerekek oktatása is megkezdődött. A torony felépítésével az imaház 1952-ben templommá lett átalakítva. Beskán viszont azóta már megszűnt a református egyház, a magyar templomot valamikor a hetvenes években lebontották, azóta Maradék szórványának számít.

Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint az akkor Maradékon élő 2443 lakos közül 1125 vallotta magát magyarnak, vagyis a magyarok

relatív többségben voltak a szerbekkel (926 fő) és horvátokkal (276 fő) szemben. A relatív magyar többség megőrződött a hatvanas évekig (az 1961-es összeírás 2651 lakost vett nyilván tartásba, közülük 1241 volt magyar, 955 szerb és 365 horvát), azóta az arányok megfordultak a magyarság kárára, sőt mára már – a boszniai szerb menekültek irányított betelepítése következtében – a magyarok Maradék lakosságának csupán egynegyedét teszik ki (2002-ben 2298 lakosból 552 vallotta magát magyarnak, szerbnek 1394, horvátnak 105).



Népi építészeti értéket képviselő porta Maradékon

Maradék jelentős mértékben megőrizte régi, XIX. században kialakult arculatát. Földrajzi fekvése kedvező, mert viszonylag közel helyezkedik el Újvidékhez (a faluban hallható az Újvidéki Rádió magyar adása is), és a Szerémség más jelentősebb magyarlakta települései is „karnyújtásnyira” vannak. Maradékról viszonylag könnyen megközelíthető a Szerémségben található magyar emlékek egy része: a szalánkeméni csata emlékműve, a karlócai Békekápolna, a dombói bencés apátság romjai, Rednek vára, de a Duna és Száva torkolatánál fekvő nándorfehérvári vár sincs messze. Ezért is bíznak a helyiek a magyar örökség turizmus fellendülésében.

Maradékon először a református parókián tettünk látogatást, ahol Halász Dániellel, a falu ifjú lelkészével, Detelin Józseffel, a gyülekezet gondnokával, valamint Csepregi Pali bácsival, helyi gazdálkodóval megvitattuk a szerémségi magyarság jövőjével kapcsolatos kérdéseket, min-

denekelőtt a tervezett oktatási központ létrehozását, amelyet egyesületünk idén januárban jótékonyági est megszervezésével támogatott. (Erről bővebben itt: <http://www.magypatriotak.hu/sikeresszefogas-a-magyar-szeremsegert/>)



A református templom Maradékon

A református egyház által fenntartott és a parókia épületében működő magyar nyelvű óvodát jelen pillanatban kilenc gyerek látogatja, ezenkívül a faluból négy gyerek jár a magyar állam segítségével üzemeltetett iskolabuszszal Újvidékre magyar iskolába. A református óvodába katolikus gyerekek is járnak, sőt még olyan szülők is beíratják gyerekeiket, akik csak alig vagy egyáltalán nem beszélnek a magyar nyelvet. Halász tiszteletes, az óvoda elindítója szerint most van ideje a cselekvésnek, mert a szerémségi magyarság már túl van a huszonnegyedik órán, és komolyabb beavatkozás nélkül menthetetlenül elveszne. Hozzáteszük, mindenképpen tarthatatlan állapot, hogy a Szerémségben élő kisebbségek közül csak a magyaroknak nincs lehetőségük anyanyelvükön tanulni, másoknak (pl. a szlovákoknak) azonban ez a lehetőség megadatott.

Maradékon 1978-ban szűnt meg a négyéves magyar iskola. Az azt megelőző évben még kilencen voltak az összevont magyar osztályban, hét negyedikes és két harmadikos, holott 1971-ben az összevont magyar alsó tagozaton még huszonnyolc gyerek tanult. Ezek az alsó tagozatos magyar nyelvű iskolák 1950-ben jöttek létre, és nemcsak Maradékon, hanem a Szerémség más magyarlakta falvaiban is.



A maradéki református templom belső tere

Amikor a maradéki, illetve a szerémségi magyar oktatásról beszélünk, mindenképp vissza kell utalnunk a Trianon előtti időszakra. Akkoriban Maradékon is működött a Julián Egyesület által fenntartott általános iskola. A magyar kormány biztatására 1904-ben létrehozott Julián Egyesület azért alapított iskolákat, hogy a Magyar Királysághoz tartozó, de széles körű autonómiával rendelkező Horvát–Szlavónország területén (ideértve a Szerémséget és vele együtt Maradékot is) meggátolják a magyarok tömeges beolvadását, amelynek – a szentmisék problémaköre mellett – egyik elsődleges oka az volt, hogy a horvát hatalom nem volt hajlandó állami szinten biztosítani a magyar gyerekek számára a magyar nyelvű oktatást. Az 1918-as impériumváltás során a Julián-iskolákat államosították, és ez a sors nem kerülte el a maradékit sem. A maradékiak azt szeretnék, ha az általuk kitervelt oktatási központ éppen az egykori Julián-iskola telkén épülne fel, ezzel jelképesen is folytatva a Julián Egyesület 1918-ban leállított szórványmentő munkáját. Az elhatározás szimbolikája igazán akkor teljesebben ki, ha az oktatási központ épületébe be lennének építve az épületrom még felhasználható téglái. Úgyszintén kívánatos lenne a Julián-iskola telke mellett található, történelmi értéket képviselő régi tanítói lakás megmentése és a szórványközpontba való bekapcsolása.

A beolvadás megállításának céljából létrehozandó oktatási központ a tervek szerint magában foglalná a már működő óvodát, az iskola előtt állók felkészítését, valamint egy korszerű, magyar tannyelvű általános iskola létrehozását, illetve

magyar olvasókört, felnőttképzést a magyarul már nem beszélők számára, valamint akadémiák szervezését. A helyi szerb általános iskolában vannak olyan termek, amelyek már 12-13 éve nem lettek meszelve, és – Halász tiszteletes reményei szerint – ez is talán fontos szerepet játszana abban, hogy a szülők kedvet kapjanak arra, hogy gyerekeiket egy korszerűen berendezett magyar iskolába írássák. És ezáltal nemcsak a maradéki, hanem a környékbeli magyarok falvak (pl. Satrinca, Dobradó, Nyék, Fényberek, Herkóca) gyerekei számára is megadatna a lehetőség, hogy anyanyelvükön tanuljanak.



A Julián-iskola telkén áll még a régi tanítói lakás



A régi Julián-iskolából csak téglák maradtak

A szerémségi szórványközpont létrehozásának terve mellett néhány más helyi kezdeményezés is figyelmet érdemel: szobrot állítanának valamelyik jeles magyar történelmi személyi-

ségnek a református parókia udvarán, valamint tervbe vették a maradéki gyülekezet szórványát képző Nyék (Nikinci) református templomának felújítását. A református parókia jelentős levéltári anyaggal is rendelkezik (XIX. századi okiratok, fényképek és levelek, anyakönyv és névmutató stb.), mindez alapos kutatásra, digitalizálásra és szakszerű eltárolásra vár, hiszen bennük gyakorlatilag a szerémségi magyarok múltja van megírva.



Balra az új, jobbra a régi Szent Anna-templom – Tiltják a magyar misézést

Szombaton reggel kívülről megtekintettük az 1880-ban épült katolikus Szent Anna-templomot, valamint a templom udvarában felépített, szerkezetkész új templomot. A régi templom külsőre jó állapotnak örvend, így tervezett lebontását, „lecserélését” érthetetlennek tartjuk. Maradéknak nincs helyben szolgáló papja, a falut Beska plébánosa oldallagosan látja el, aki a horvátosítást erőlteti, így félő, hogy katolikus hívek egy-két évtizeden belül teljesen beolvadnak a horvátságba. Az idősök visszaemlékezése szerint a helyben élő horvátok egy-két családot leszámítva a diakóvári püspökség horvátosító politikája révén asszimilálódtak magyarok leszármazottai. A Szerémségi egyházmegyének nincs magyar nemzetiségű vagy magyarul tudó papja, ezért szükség lenne egy missziós lelkész kinevezésére, aki vagy a szerémségi püspökség területén szolgálna (például Maradékon, Satrincán vagy Dobradón – ezek közül egyiknek sincs ugyanis helyben lakó plébánosa), vagy a szomszédos Bácska területét lefedő Szabadkai egyházmegyében (akár a Maradékról viszonylag könnyen

megközelíthető Újvidéken), és kéthetente vagy legalább havi egy alkalommal bejárná a Szerémség magyarlakta falvait.

Maradéki tartózkodásunk végéhez közeledvén a református temetőt látogattunk meg, ahol fényképesen dokumentáltuk az értékesebb síremlékeket. A magyar temető ugyanazon a telken van, amelyen a szerb is, a kettőt egy árok választja el egymástól. Közben jelentős részben megőrződtek a magyar feliratos sírhelyek – más szórványvidékeinkhez hasonlóan – az asszimiláció már a sírköveken is megjelent. Sajnos nem egy szerb feliratos síremléket találtunk, még olyan családok esetében is, amelyeknél a nevekből egyértelműen ki lehet következtetni, hogy magyarokról van szó.



Régi magyar sírkő a református temetőben

Maradékról Halász tiszteletes társaságában a közeli **Sátorosra**, vagy ahogyan a helyiek nevezik: Satrincára látogattunk, a magyar hagyományokat ápoló Petőfi Sándor Művelődési Egyesület vezetőjét, Birinyi Margitot és családját kerestük fel. Satrinca egyike a két megmaradt magyar többségű szerémségi falunak (a falu kétharmada magyar), de ennek ellenére a gye-



Erdővég látképe messziről

rekek egyre rosszabbul beszélik anyanyelvüket. Ennek okait mindenekelőtt abban kell keresnünk, hogy az iskola kizárólag szerb nyelvű, sőt mint megtudtuk, a hitoktatás a magyar gyerekek számára horvátul zajlik. Az 1850-ben épült katolikus templom Szent István királynak van szentelve, ám magyar szentmisék nincsenek, csak horvát nyelvűek. Miután elköszöntünk maradéki és satrincai barátainktól, továbbindultunk a nyugat-szerémségi Erdővég (Erdevik) és a horvátországi Valkóság felé.

Az Erdővég felé vezető úton röviden megálltunk **Kozmadamján** (Kuzmin) határában, és megtekintettük az I. világháború előtt a MÁV által épített India–Vinkovác-vasútvonal (Indija–Vinkovci) megállóhelyét. A MÁV boldogabb időkben a magyar államiság gazdasági erejének szimbóluma volt, s annak idején oroszánrészt vállalt a szerémségi és a szlavóniai szórványmagarság megmentésében. A református egyházhoz és a Julián Egyesülethez hasonlóan a MÁV is iskolákat tartott fenn a szórványban, sőt a XIX. század második felében az e vidékre leköltözött magyarok közül sokan épp a közlekedési vállalat alkalmazottaiként kerültek ide családjaikkal. Valószínűleg az 1910-ben összeírt 82 kozmadamjáni magyar is ebbe a csoportba tartozott. Azzal a meggyőződéssel álltunk meg a IV. osztályú típusépületnél, hogy a MÁV épített örökségének összeírása és dokumentálása (ahol csak lehet a megmentése is) a határon túli magyar területek esetében fontos cél, mivel sok olyan települést találunk (mint amilyen Kozmadamján is), ahol már csak minimális létszámban vagy éppenséggel egyáltalán nem élnek magyarok, így egyedül az állomás bizonyítja, hogy a helység valamikor Magyarországhoz tartozott.



A kozmadamjáni MÁV-állomás

A Tarcal erdős hegyhátainak nyugati végénél, 140 méteres tengerszint feletti magasságban elterülő **Erdővég** (Erdevik) egykori mezővárosba azzal a céllal érkeztünk, hogy felkutassuk, élnek-e még ott magyarok. Erdővégen a magyarok az I. világháború előtt jelentős kisebbséget alkottak a többnemzetiségű környezetben. Az 1910-es adatsorok szerint a településen 4144-en laktak, nem elhanyagolható számban éltek magyarok (643 fő), mellettük még 1464 német, 1175 szerb, 697 szlovák és 101 horvát lakost írtak össze. A száz éve még népes magyar közösségnek már a statisztikai mutatókban is alig maradt nyoma: a népszámláló biztosok 2002-ben itt már csak 95 magyart találtak (ami a lakosság 2,3%-a).

A lélekszám drasztikus csökkenésének oka elsősorban Erdővég nemzetpolitikai szempontból kedvezőtlen földrajzi fekvésében keresendő. Távolság van a fontosabb magyar lakta vidékektől, ami kiegészül azzal a ténnyel, hogy nemzetársaink már az impériumváltás előtt is kisebbségben éltek ezen a településen. Szemben Maradékkal, amely megmaradásában fontos mozzanat az, hogy egykoron magyar többségű falu volt, de esetében számít Újvidék közelsége is, ahol magyar oktatási és kulturális intézmények működnek.



Még megőrződött a régi mezőváros hangulata

Első találkozásunk Erdővéggel nem sok bizakodásra adott okot. A templomot egy horvát idős néni nyitotta ki előttünk, akiről beszélgetés közben kiderült, hogy voltaképpen magyar származású. Szomszédasszonya, a templommal szemben lakó Mijatovics Mária tört magyarság-

gal arról számolt be, hogy az erdővégi magyarok gyakorlatilag eloregedtek, nagyobb részük pedig a hetvenes években kivándorolt Nyugatra. Mariska néni nem tudott semmi konkrétabbat mondani arról, hogy vannak-e magyar fiatalok a faluban, ám tudomása szerint két-három család még valamennyire megtartotta magyarságát (velük sajnos nem sikerült találkozunk). Vissza tudott emlékezni arra, hogy 1953-ban még magyar iskolába járt, amelyről nem tudta megmondani, hogy pontosan mikor szűnt meg, csak azt, hogy azóta az épületét is lebontották.



Egykori nagygazdák házai a térré szélesedő erdővégi főutcán

Az erdővégi magyarok többnyire a Kálvária nevű részen éltek, amely a templomtól Újlak irányában található. Amikor a faluban a Kálvária felől érdeklődtünk, megtudtunk, hogy magát a kálváriát a keresztekkel és a stációkkal együtt 1944 táján megsemmisítették a településre bevonuló jugoszláv partizánok.



Az épített örökség a település egykori gazdagságáról tanúskodik



*Erdővég díszje a neogótikus
Szent Mihály-templom*

A páratlan szépségű, Szent Mihály arkangyalnak szentelt neogótikus templom építése 1889 szeptemberében kezdődött, felszentelésére 1890 novemberében került sor. Hosszúsága 35, szélessége 12 méter. A helyszínen megtudtuk, hogy nagyjából hét éve a templomban tűzvész pusztított, amely során az orgona megrongálódott és használhatatlanná vált (a tűzvész nyomai jól megfigyelhetők a mennyezet orgona feletti részén). A templom meglátogatása némileg pótolta azt a tompa komorságot, amelyet az erdővégi magyarság állapota keltett bennünk: a főoltártól jobbra találtunk egy szobrot, amely minden bizonnyal Szent Istvánt jeleníti meg stilizált Szent Korona-ábrázolással, mivel bal kezében országalma található, jobb kezének tartásából pedig egyértelműen arra lehet következtetni, hogy egykoron a jogart tartotta. **A székykevei templom oltárképe, valamint a verseci templom bejárata feletti szobor mellett a most általunk megtalált erdővégi szobor államalapító királyunk legdélebbi Kárpát-medencei ábrázolása**, ami jelentősen növeli a település magyar vonatkozását.



Szent István szobra Erdővégen

A Szent István-szobor jelenlétét meglehetősen érdekesnek találjuk annak tudatában, hogy a templom Strossmayer püspök regnálása idején épült, építésze pedig az a kölni születésű, de horvát mesterként, méghozzá a horvát neogótika kiemelkedő alakjaként hírnevet szerző Hermann Bollé volt, akinek nevéhez az újlaki ferences kolostor magyar szempontból előnytelennek tekinthető átépítése fűződik. (Bollének a diakóvári püspöki székesegyház felépítésében is jelentős szerep jutott.) Erdővég azonban egyike volt annak a néhány szerémségi településnek, ahol Trianon előtt a szentmisék nyelvezete legalább megfelelt a lakosság nemzetiségi összetételének, azaz magyar miséket is bemutatnak. Ottjártunkkor azzal a jelenséggel találkoztunk, hogy a helyiek a katolikus templomot még napjainkban is magyar templomnak nevezik, de ennek okát nem tudtuk kideríteni.



*Felismerhető stilizált Szent Koroná-
ábrázolás, valamint az országalma a
kettős kereszttel – a jogar jól láthatóan
hiányzik, letörhetett vagy letörték*

Vegyes érzésekkel elhagyva Erdővéget, Lipánál (Ljuba) átléptük a szerb–horvát határt, majd Új-lak (Ilok) városa és a horvátországi Valkóság felé vettük az irányt.

Fényképek: Hetzmann Róbert



*Az erdővégi Szent Mihály-templom jelentős művészeti értéket képvisel.
Oltárképén Szent Mihály arkangyal jelenik meg.*

